Башҡортостан Республикаһының муниципаль район Учалы районының Исхаков А.С. исемендәге Уральск ауылы муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһы урта дөйөм белем биреү мәктәбе

“Ҡаралды”	“Килешелде”	“Раҫлайым”
МБ етәксеһе	Директор урынбаҫары	Мәктәп директоры
……М.С.Дәүләтшина	……..З.Р. Фәзлетдинова	……Л.А.Рәхмәтуллина
Протокол №__	“31” 08 2017 й.	Приказ № 213
“21” 08 2017 й.		“31” 08 2017 й.

5-9 синыфтары өсөн
“Туған теле һәм әҙәбиәте” дәресенән
уҡытыу программаһы

База кимәле

5 – се синыф

Уҡыусыларҙың белем кимәленә талаптар

- Уҡытыусы уҡыған йәки һөйләгән, үҙең уҡыған тексты аңлай алыу;
- Уҡыған әҫәр, картина, экскурсия, ҡараған фильм буйынса әңгәмәлә ҡатнашыу;
- Предметты, күренеште элементар рәүештә һүрәтләү, уға үҙ мөнәсәбәтеңде белдереү;
- Хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәрҙе, поэтик әҫәрҙәрҙе дөрөҫ интонация менән һөйләү;
- 8 – 10 шиғырҙы яттан тасуири һөйләй белеү;
- Тексты шыма, аңлы, дөрөҫ, тотош һүҙләп уҡыу, логик баҫымдарҙы, паузаларҙы дөрөҫ әйтеү; тасуири уҡыу;
- тексттың өлөштәренә, иллюстрацияларына исем биреү, өҙөк буйынса план төҙөү; текстан аңлашылмаған һүҙҙәрҙе, һүрәтләү, тасуирлау сараларын табыу, мәғәнәләрен аңлатыу, һүҙлектәр менән эш итеү;
- Хикәйә, әкиәт, мәҡәл, йомаҡ жанрҙарын практик айыра белеү;
- Ҙур булмаған һөйләмдәрҙе күсереп һәм яттан яҙыу; текст, күҙәтеүҙәр йәки экскурсия буйынса һорауҙарға яуап яҙыу;
- бер телдән икенсе телгә тәржемә итеү;
- Өйрәтеү характерындағы изложение, иншалар яҙыу; яҙғанды элементар формала камиллаштыра алыу.

6 - сы синыф

Уҡыусыларҙың белем кимәленә талаптар :

Һүрәтләү, хикәйәләү тибындағы текстарҙы тыңлау һәм аңлап ҡабул итеү;

* текстың планын төҙөү;

* текстың йөкмәткеһен план буйынса һөйләү.

2. Бирелгән тема буйынса диалог төҙөү; диалогты дауам итеү;

* текстағы образлы һүҙҙәрҙе, һүрәтләү – тасуирлау сараларын, мәкәлдәрҙе табыу, уларҙы телмәрҙә дөрөҫ итеп ҡулланыу;

* тексты икенсе телгә тәржемә итеп һөйләү;

* 5-6 шиғырҙы яттан тасуири һөйләй белеү.

3. Тексты дөрөҫ, аңлы, тасуири уҡыу;

* тексты мәғәнәле өлөштәргә бүлеү, уларға исем биреү, план төҙөү;

* әҫәрҙән кәрәкле өлөштәрҙе һайлап ала белеү;

* текстан аңлашылмаған һүҙҙәрҙе табыу, һүҙлектәр менән эш итә белеү.

4.Ижади диктанттар, өйрәтеү изложениелары һәм иншалары яҙыу;

* иптәшеңдең яҙғанын һәм үҙ яҙмаларыңды тикшереү, каммилаштыра белеү күнекмәләре.

7 - се синыф

Уҡыусыларҙың белем кимәленә талаптар

1. Һүрәтләү, хикәйәләү тибындағы текстарҙы тыңлау һәм аңлап ҡабул итеү;

- текстың планын төҙөү;
- текстың йөкмәткеһен план буйынса һөйләү.

2. Бирелгән тема буйынса диалог төҙөү; диалогты дауам итеү;

- текстағы образлы һүҙҙәрҙе, һүрәтләү – тасуирлау сараларын, мәҡәлдәрҙе табыу, уларҙы телмәрҙә дөрөҫ итеп ҡулланыу;
- тексты икенсе телгә тәржемә итеп һөйләү;
- 6-7 шиғырҙы яттан тасуири һөйләй белеү.

3. Тексты дөрөҫ, аңлы, тасуири уҡыу;

- тексты мәғәнәле өлөштәргә бүлеү, уларға исем биреү, план төҙөү;
- әҫәрҙән кәрәкле өлөштәрҙе һайлап ала белеү;
- текстан аңлашылмаған һүҙҙәрҙе табыу, һүҙлектәр менән эш итә белеү.

4. Ижади диктанттар, өйрәтеү изложениелары һәм иншалары яҙыу;

5. Иптәшенең яҙғанын һәм үҙ яҙмаларын тикшереү, камиллаштыра белеү күнекмәләре.

8 - се синыф

Уҡыусыларҙың белем кимәленә талаптар

- Уҡығанды, һөйләгәнде аңлау, йөкмәтке буйынса һорауҙар, һәм шул һорауҙарға яуап бирә белеү;
- Прозаик текстарҙы дөрөҫ, шыма, аңлы уҡыу белеү;
- Уҡылған тексты өлөштәргә бүлеү,исем биреү, элементар план төҙеү;
- Текстан аңлашылмаған һүҙҙәрҙе табыу, һүҙлектәрҙе файҙаланыу;
- Башҡортостан тураһында мәғлүмәттәргә эйә булыу;
- Башҡорт халҡының мәҡәлдәре, йомаҡтарын белеү;
- Хәрефтәрҙе һәм һүҙҙәрҙе матур , дөрөҫ яҙа белеү;
- Өйрәтеү диктанттар яҙа белеү.
- үҫтереү, яттан һөйләү ҡарала.

- мәғлүмәттәргә эйә булыу;
- Башҡорт халҡының мәҡәлдәре, йомаҡтарын белеү;
- Хәрефтәрҙе һәм һүҙҙәрҙе матур , дөрөҫ яҙа белеү;
- Өйрәтеү диктанттар яҙа белеү.

9- сы синыф

Уҡыусыларҙың белем кимәленә талаптар.

1. Ҙур булмаған эпик әҫәрҙәрҙе йәки уларҙың өҙөктәрен һөйләп биреү. Художество әҫәрҙәрҙе инсценировкалау.

2. Уҡытыусы ҡуйған проблемалы һорау ярҙамында героәға характеристика биреү;

- тәҡтим ителгән әҫәрҙе тәржемә итә белеү, таныш булмаған һүҙҙәрҙе айыра белеү;
- 10-12 шиғырҙы яттан тасуири һөйләй белеү;
- эпик, логик, лироэпик һәм драматик әҫәрҙәрҙе айыра белеү.

3. Һорауҙарға тулы яуап һәм геройҙарға баһалама биреү;

- уҡылған әҫәрҙәргә үҙ мөнәсәбәтеңде белдерә белеү.

4. Телмәр ағышында өндәрҙең үҙгәреүен айыра һәм аңлата белеү;

- диалогтарҙа башҡа кешеләрҙең телмәрендәге орфоэпик хаталарҙы күҙәтә һәм төркөмләй белеү;
- һүҙлектәр менән файҙалана белеү;
- диктант, изложение һәм иншалар яҙыу;
- өндәш һүҙҙәр, улар эргәһендә тыныш билдәләренең ҡуйылышы;
- һүҙҙәрҙе яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙарҙың килеү тәртибе (рус теле менән сағыштырыу).
- үҙ аллы һәм ярҙамсы һүҙҙәрҙең телмәрҙәге роле.

5 – се синыф

Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе.

башҡортса телмәр эшмәкәрлеген формалаштырыу һәм камиллаштырыу;
башҡорт теленең фонетик, лексик, грамматик үҙенсәлектәрен аңлау һәм үҙләштереү;
бәйләнешле текст менән эш итә белергә өйрәтеү.
Программала ҡуйылған маҡсат һәм бурыстар:
Уҡыусыларҙы башҡорт әҙәби телендә дөрөҫ һөйләшергә, өйҙә, йәмәғәт урындарында, хеҙмәт процесында башҡорт әҙәби телен практик файҙаланырға өйрәтеү.
Башҡорт теленең фонетик, лексик, грамматик нормалары буйынса белем һәм күнекмәләр биреү.
Башҡорт телендә нәшер ителә торған гәзит-журналдарҙы, әҙәби китаптарҙы үҙ аллы уҡып аңлау күнекмәләрен биреү.
Үҙ фекереңде билдәле кимәлдә бәйләнешле итеп һөйләй һәм яҙа алыу күнекмәләрен формалаштырыу.
Телде өйрәнеү барышында балаларҙы башҡорт халҡының фәһемле тарихы, бай мәҙәниәте, сәнғәте, әҙәбиәте, башҡорт йолалары, күренекле шәхестәре, тыуған илдең тәбиғәте менән таныштырыу, уларҙы башҡорт донъяһына алып инеү, башҡорт халҡына, уның теленә, үҙе йәшәгән төйәккә ихтирам һәм һөйөү тәрбиәләү.
Бөтә һаналғандарға таянып, рус һәм башҡорт телдәрен, әҙәбиәтен өйрәнеү нигеҙендә, балаларҙа туған телгә ихтирам тәрбиәләү, уларға илһөйәр һәм интернациональ тәрбиә биреү.
Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе
Тел буйынса башланғыс синыфтарҙа үтелгәндәрҙе ҡабатлау.
Фонетика һәм орфоэпия. Өн һәм хәреф. Башҡорт теленең өндәр системаһы. Уларҙы белдергән хәрефтәр. Башҡорт теленең өндәр системаһын рус теленең өндәр системаһы менән сағыштырыу. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре, уларҙы белдергән хәрефтәр.
Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр. Һуҙынҡы өндәр, уларҙың һаны һәм әйтелеше. Башҡорт телендәге һуҙынҡы өндәрҙең әйтелешен рус телендәге һуҙынҡы өндәрҙең әйтелеше менән сағыштырыу. Фонетик күнегеүҙәр.
Тартынҡы өндәр, уларҙың һаны һәм әйтелеше. Башҡорт телендәге тартынҡыларҙың әйтелешен рус телендәге тартынҡыларҙың әйтелеше менән сағыштырыу. Фонетик күнегеүҙәр.
Башҡорт телендәге к-г, һ-х, н-ң, с-ç, з-ҙ тартынҡыларының дөрөҫ әйтелешенә күнекмәләр үткәреү, фонетик күнегеүҙәр эшләү.
Телмәр ағышында өндәрҙең бер-береһенә йоғонтоһо. Тартынҡы өндәрҙең үҙгәреше. Башҡорт теленең ҡанундарына ярашлы һөйләү күнекмәләре үткәреү.

Башҡорт телендә сингармонизм. Башҡорт телендә сингармонизм, уҡыусыларҙы уларҙың төрҙәре менән таныштырыу. Фонетик күнегеүҙәр.
Башҡорт телендә ижектәр. Ижектәрҙең төрҙәре. Башҡорт һәм рус телдәрендәге ижектәрҙе сағыштырыу. Һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсереү ҡағиҙәләре менән танышыу.
Башҡорт телендә баҫым, уның үҙенсәлектәре. Баҫымдың һуңғы ижеккә төшөүе һәм ялғау ҡушҡан һайын күсә барыуы. Башҡорт һүҙҙәрендәге һәм рус теленән һуңғы осорҙа үҙләштерелгән һүҙҙәрҙәге баҫымды сағыштырыу.
Башҡорт телендә һүҙҙәрҙең тамыры, ялғауҙар тураһында төшөнсә биреү. Тамырға ялғау ҡушҡанда һүҙҙәрҙең мәғәнәһе үҙгәреүен күҙәтеү, күнегеүҙәр эшләү.
Башҡорт һәм рус телендә интонация һәм уның төрҙәре, төп өлөштәре: логик баҫым, пауза, фраза баҫымы, телмәр мелодикаһы, тойғо баҫымы.
Башҡорт һәм рус телдәрендә интонацияның үҙенсәлектәрен асыҡлау. Башҡорт телендәге ябай һөйләмдәрҙе дөрөҫ интонация менән уҡырға өйрәтеү күнекмәләре биреү.
Башҡорт теленең һүҙлек байлығы, уның сығанаҡтары. Төп башҡорт һүҙҙәре һәм үҙләштерелгән һүҙҙәр. Бер мәғәнәле һәм күп мәғәнәле һүҙҙәр. Һүҙҙәрҙең күсмә мәғәнәлә ҡулланылыуы.
Башҡорт телендә нығынған һүҙбәйләнештәр, улар аңлатҡан мәғәнәне асыҡлау. Нығынған һүҙбәйләнештәрҙе һүҙҙәр менән сағыштырыу, алмаштырыу күнегеүҙәре. Нығынған һүҙбәйләнештәрҙең телмәрҙәге ролен билдәләү. Башҡорт һәм рус телендәге һүҙбәйләнештәрҙе сағыштырыу, тәржемә итеү, улар менән һөйләмдәр төҙөү.
Башҡорт телендә һүҙьяһалыш. Һүҙ составы. Башҡорт теленең агглютинатив тел булыуына күнегеүҙәр. Тамыр. Нигеҙ. Ялғауҙар. Ялғауҙарҙың төрҙәре: һүҙ һәм төр яһаусы ялғауҙар, үҙгәртеүсе ялғауҙар. Ялғауҙарҙың варианттары менән практик таныштырыу, ул варианттарҙың барлыҡҡа килеү сәбәптәрен аңлатыу, практик күнегеүҙәр башҡарыу.
Рус теленән үҙләштерелгән бер төркөм һүҙҙәрҙә ялғау ҡушҡанда һүҙ аҙағындағы тартынҡы өндөң төшөп ҡалыуын, йәки һуҙынҡылар өҫтәлеүен практик үҙләштереү.
Ялғауҙар ҡушҡанда ҡайһы бер һүҙҙәрҙә өндәрҙең сиратлашыуы. Практик танышыу.
Башҡорт һәм рус телдәрендәге һүҙьяһалыш юлдарын асыҡлау, уларҙың оҡшашлығы һәм айырмаһын билдәләү: тамыр һүҙ, яһалма һүҙ, ҡушма һүҙ.
Ҡушма һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылышын үҙләштереү, иҫтә ҡалдырыу, нығытыу буйынса практик эштәр башҡарыу.
Башҡорт теле буйынса йыл буйына үтелгәндәрҙе ҡабатлау. Бәйләнешле телмәр үҫтереү. Орфоэпик ҡағиҙәләрҙе дөрөҫ ҡулланыуға, тексты интонация менән уҡыуға күнегеүҙәр.
Эш ҡағыҙҙары төрҙәренән белешмә биреү. Хат яҙырға өйрәтеү.

Әҙәбиәт.

С. Муллабаев. Шатлыҡлы иртә.

Тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү. Уҡыусыларҙың йәйге тәьҫораттары менән уртаҡлашыу, уҡыу, белем, яңы уҡыу йылы тураһында әңгәмә ойоштороу.

Б. Бикбай. Туған тел. Р. Ғарипов. Туған тел.

Шиғырҙарҙа туған телде данлау, хөрмәтләү мотивтарының сағылышы. Тасуири уҡыу күнекмәләре. Туған телдең ҡәҙере, уны белеүҙең мөһимлеге тураһында әңгәмә.

Әминбәк (башҡорт халыҡ әкиәте).

Әкиәттең йөкмәткеһен үҙләштереү, әкиәт стилендә һөйләү күнекмәләре үткәреү. Һүҙлек өҫтөндә эш.

К. Кинйәбулатова. Күҙ еткәс. Ф. Рәхимғолова. Көҙгө Урал. Р. Ғарипов. Торналар. Н. Иҙелбай. Дүрт миҙгел.

Б. Ноғоманов. Йәйбикә менән Көҙбикә.

Әҫәрҙәрҙә көҙгө тәбиғәттең тасуирланыуын ҡарау, уны үҙең күргәндәр менән сағыштырыу. Шиғырҙарҙы тасуири
уҡыу, һүрәттәр төшөрөү. Яңы һүҙҙәрҙе, һүҙбәйләнештәрҙе үҙләштереү. Сағыштырыу тураһында төшөнсә биреү.

М. Кәрим. Сыйырсыҡ балаһы. А. Йәғәфәрова. Яҡшылыҡ.

Әҫәрҙәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү. Үҙ һүҙҙәрең менән һөйләү күнекмәләре үткәреү. Хикәйә менән әкиәтте сағыштырыу.

Н. Әминева. Тыуган ер. Д. Бураҡаев. Урал тауҙары. Тыуған ер (ҡобайыр). Т. Ғәниева. Уралиә тигән ил (әкиәт).

Р. Ниғмәти. Йәмле Ағиҙел буйҙары (поэманан өҙөк). Ф. Рәхимғолова. Мин – Башҡортостандан. Ә. Вахитов. Аҡһаҡал аманаты.

«Минең тыуған төйәгем» темаһына әңгәмә. Тасуири уҡыу күнекмәләре. Тыуған ер, тыуған төйәк, Башҡортостан, Урал тураһындағы башҡа әҫәрҙәрҙе иҫкә төшөрөү.

А. Йәғәфәрова. Дуҫлыҡ менән шаярмайҙар (әкиәт). Ф. Мөхәмәтйәнов. Ҡыҙыҡ һүҙ. Ф. Иҫәнғолов. Хәмит күпере. Йылмайыу. Р. Ғарипов. Алма.

Шиғырҙар өҫтөндә тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү. Әкиәттәрҙең һәм хикәйәнең йөкмәткеһен үҙләштереү, уларҙа дуҫлыҡ, хеҙмәт темаһының сағылышын ҡарау. Образдарға характеристика биреү. Яңы һүҙҙәр үҙләштереү.

С. Әлибаев. Ҡыш. Н. Мусин. Ҡоралайҙар. В. Әхмәҙиев. Ҡышҡы урманда. Ҡ. Даян. Шыршы. М. Кәрим. Ҡыш бабай бәләкәй саҡта.

Шиғырҙарҙа ҡышҡы тәбиғәттең матурлығының, шыршы байрамының тасуирланыуы. Тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү. Хикәйәләрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү, һөйләргә өйрәнеү. Образдарға характеристика биреү. Яңы һүҙҙәрҙе, һүҙбәйләнештәрҙе үҙләштереү. Шиғри телмәр һәм проза телмәре. Хикәйәләү тураһында төшөнсә.

Башҡорт халҡының ауыҙ-тел ижады. «Аҡъял батыр», «Ҡамыр батыр» әкиәттәре. Мәҡәлдәр. Йомаҡтар. Таҡмаҡтар. Йырҙар.

Башҡорт халыҡ ауыҙ-тел ижады тураһында дөйөм белешмә биреү, унын традицион жанрҙарын барлау, һәр жанрға хас үҙенсәлектәрҙе асыҡлау. Әкиәттәрҙең тематик төркөмдәрен ҡарау. Әкиәттәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү, әкиәт стилендә һөйләү күнекмәләре үткәреү. Әкиәт геройҙарына характеристика биреү. Мәҡәлдәрҙең, йомаҡтарҙың, таҡмаҡтарҙың, йырҙарҙың жанр үҙенсәлектәренә төшөнөү.
Р. Солтангәрәев. Эшләп ашаһаң. З. Биишева. Йәшәү – хеҙмәт. Ф. туғыҙбаева. Яңы күлдәк. «Ҡәмән менән Сәмән, картуф сәскән Сәлмән» әкиәте.
Әҫәрҙәрҙә хеҙмәткә һөйөү тәрбиәләү, һөнәр һайлау. «Минең буласаҡ һөнәрем» темаһына әңгәмә. Төрлө һөнәрҙәр тураһында мәҡәлдәр йыйыу, йырҙар тыңлау.
Д. Бүләков. Яралы китап. Ғ. Рамазанов. Ағайым хаты. Ә. Вахитов. Өс бөртөк бойҙай. М. кәрим. Дан кәпәс түгел.
Н. Мусин. Атайымдың ос һәнәге.
Хикәйәләрҙә һуғыш темаһының бирелеше. Фронтта һәм тылда ил азатлығы өсөн көрәш. Образдарға характеристика. Әҫәрҙәрҙең йөкмәткеһен тасуири һөйләргә өйрәнеү. Һүҙлек өҫтөндә эш. Тәржемә күнекмәләре үткәреү. Хикәйә тураһында төшөнсә.
Ә. Әминев. Әсикмәк. Ф. Мөхәмәтйәнов. Әсәйем ҡулы. Әсә йөрәге (ҡобайыр).
Ғ. Аллаяров. Таҫтамал.
К. Кинйәбулатова. Әсә күңеле.
Әҫәрҙәрҙә әсә образының бирелешен асыҡлау. Шиғырҙарҙы тасуири итеп уҡыу күнекмәләре үткәреү. Хикәйәләрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү, һөйләргә өйрәнеү.
Р. Назаров. Яҙ килә. З. Хисмәтуллин. Сыйырсыҡ. С. Әлибаев. Яҙҙы кем килтергән? М. Кәрим. Һеңлемдең төшө.
Ҡ. Даян. Торналар. Р. Ғарипов. Һабантурғай йыры.
Әҫәрҙәр өҫтөндә тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү. Шиғырҙарҙа миҙгелдәр алмашыныуы, тәбиғәттең уяныуы, яҙ килеүе, ҡоштарҙың, хайуандарҙың тормошондағы үҙгәрештәрҙе күҙәтеү. Хикәйәләрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү, һөйләү, тәржемә күнекмәләре үткәреү. Яҙ тураһында әңгәмә үткәреү, ижади эштәр башҡарыу. Йәнләндереү тураһында төшөнсә.
«Айыу менән бал ҡорттары» башҡорт халыҡ әкиәте. Б. Ноғоманов. Ҡарһылыу менән Яҙһылыу. Ғ. Хисамов. Аҡъяурын сал бөркөт.
Әҫәрҙәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү, һөйләү, һүҙлек, тәржемә эшен башҡарыу. Әкиәт геройҙарының эштәрен барлау. Ауыҙ-тел ижады һәм әҙәбиәт.
М. Кәрим. «Өс таған» повесынан өҙөктәр.
Өҙөктәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү, ҡысҡырып, дөрөҫ интонация менән уҡыу күнекмәләре үткәреү. Әҫәрҙә ысын дуҫлыҡтың сағылышын ҡарау, дуҫлыҡ тураһында әңгәмә ойоштороу. Ғабдулла, Вәзир, Айҙар образдарына характеристика биреү.
А. Игебаев. Еңеү көнө. К. Мәргән. Ҡурайсының үлеме. Р. Ниғмәти. Еңеүселәргә дан. В. Исхаҡов. Миҙал һәм малай.

Еңеү көнөнә арналған шиғырҙарҙы тасуири уҡыу. Шағирҙарҙың был иҫтәлекле тарихи ваҡиғаға, еңеүселәргә мөнәсәбәтен, ватансылыҡ тойғоларының сағылышын күҙәтеү, Еңеү көнө, Бөйөк ватан һуғышы, халҡыбыҙҙың ил азатлығы өсөн һуғышта күрһәткән батырлығы тураһында әңгәмәләр ойоштороу, ижади эштәр башҡарыу. Яңы һүҙҙәрҙе үҙләштереү, тәржемә эштәре башҡарыу. Еңеү тураһында йырҙар өйрәнеү.

Р. Назаров. Тракторсы йыры. З. Хисмәтуллин. Урман ҡунағы. С. Агиш. Турыҡай. М. Ғафури. Һарыҡты кем ашаған?

Шиғырҙы тасуири итеп уҡыу күнекмәләре үткәреү. Үҙ һөнәреңә, хеҙмәткә һөйөү, ил, халыҡ, киләсәк алдында бурыс төшөнсәләре тураһында фекер алышыу. Сәсмә әҫәрҙәрҙе тасуири итеп уҡыу үҙенсәлектәренә төшөнөү. Мәҫәлдәрҙең мәғәнәһенә төшөнөү, йөкмәткеһен үҙ һүҙҙәреү менән һөйләп өйрәнеү. Әҫәрҙе ролдәргә бүлеп уҡыу, образдарға характеристика биреү.

Аллегория һәм мәҫәл тураһында төшөнсә.

С. Муллабаев. Йомарт йәй. Б. Рафиҡов. Йондоҙ һанаусы малай. М. Кәрим. Ап-аҡ мөғжизә.

Шиғырҙа йәйге тәбиғәттең тасуирланыуы. Үҫемлектәрҙең, бөжәктәрҙең тормошон күҙәтеү. Йәй, йәйге каникул, йәйге эштәр тураһында әңгәмәләшеү, ижади эштәр башҡарыу. Тасуири уҡыу күнекмәләре. Хикәйәләрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү, образдарға характеристика биреү, яҙма эштәр эшләү. Йәйге тәбиғәткә экскурсия ойоштороу.

5 – се синыф

Календарь-тематик план

№	Дәрестең темаһы	Сәғәт һаны	Дата		Иҫкәрмә
			Планлашты рылған	Үткәрелгән	
I.Һаумы, мәктәп! Һаумы, уҡытыусым!-9					
1	Яңы уҡыу йылы башланды. Белем көнө. Башҡорт теленең алфавиты.	1			
2	Йәйге каникул. Башҡорт теленең үҙәнсәлекле өндәре һәм хәрефтәре.	1			
3	Көҙ етте. Ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡылар.	1			
4	Көҙгө тәбиғәт. Сифат.	1			
5	Минең мәктәбем. Исем. Исемдең күплек ялғауҙары.	1			
6	Беҙҙең класс Исемдең һан менән үҙгәреше.	1			
7	Класташтарым. Да (дә), ҙа (ҙә), ла (лә), та (тә), киҫәксәләрен ҡулланыу.	1			
8	Башҡорт теле дәресе. Һөйләмдә һүҙҙәр тәртибе.	1			

9	***Күсереп яҙыу “Артурҙың бер көнө”***	1			
II.Үҙем тураһында-7					
10	Танышыу. Үҙем тураһында Хаталар өҫтөндә эш. Исемдең килеш менән үҙгәреүе.	1			
11	Минең ғаиләм. Берлектәге исемдәрҙең килеш менән үҙгәреше.	1			
12	Минең туғандарым. Күплектәге исемдәрҙең килеш менән үҙгәреше .	1			
13	Ҡайҙа йәшәйһең? Беҙҙең фатир. Алмаш. Зат алмаштары.	1			
14	Көн тәртибем. Эйәлек алмаштары. к-г, ҡ-ғ, п-б тартынҡыларының сиратлашыуы.	1			
15	Минең дуҫым. Алмаштарҙың килеш менән үҙгәреше.	1			
16	Минең уй-хыялдарым. Зат алмаштарының килеш менән үҙгәреше.	1			
III. Йыл миҙгелдәре-9					
17	Йыл миҙгелдәре. Сифаттың исем менән ярашыуы	1			
18	***“Алмаш” темаһы буйынса контроль диктант «Көҙгө урман».***	1			
19	Көҙ билдәләре. Көҙ көнө һауа торошо. Хаталар өҫтөндә эш. Һорау алмаштары.	1			
20	Көҙгө эштәр. Күрһәтеү алмаштары.	1			
21	Баҡса эштәре. Күрһәтеү алмаштарының	1			

	килеш менән үҙгәреше.				
22	Эскурсия “Беҙҙең ҡалала көҙ” Билдәләү алмаштары. Билдәһеҙлек алмаштары.	1			
23	Тәбиғәтте һаҡлайыҡ! Юҡлыҡ алмаштары	1			
24	***Инша «Көҙгө тәбиғәт”***	1			
25	Минең яратҡан миҙгелем. Һүҙлектәр менән эш	1			
IV. Башҡортостанды беләһеңме?-7					
26	Ватаным – Башҡортостан. Яңғыҙлыҡ исемдәр.	1			
27	Минең Республикам! Уртаҡлыҡ исемдәр.	1			
28	***Изложение “Аҡыллы турғай”.***	1			
29	Өфө- Башҡортостан дың баш ҡалаһы. Хаталар өҫтөндә эш. Һандарҙы ҡабатлау.	1			
30	Салауат Юлаев һәйкәле. Һөйләм төҙөлөшөн ҡабатлау.	1			
31	Башҡортостан байлыҡтары. Һөйләм төрҙәре.	1			
32	Башҡортостанды беләһеңме? Һорау һөйләмдәр.	1			

V. Яңы йыл менән-8					
33	Башҡортостанда ҡыш. Исемдең күплек ялғауҙары.	1			
34	Ҡыш күренештәре. Ҡылымдың һан менән үҙгәреше.	1			
35	Ҡоштарға ярҙам. Һөйләмдә һүҙҙәр тәртибе.	1			
36	Хайуандар донъяһында. Ҡылымдың 1-се зат ялғауҙары.	1			
37	Ҡышҡы уйындар. Һүрәт буйынса эш.	1			
38	***Һорауҙарға яуаптар “Ҡышҡы тәбиғәт”***	1			
39	Экскурсия “Беҙҙең ҡалала ҡыш”.Хаталар өҫтөндә эш. Ҡылымдың 2-се зат ялғауҙары.	1			
40	Грипп тейә күрмәһен! Ҡылымдың 3-сө зат ялғауҙары.	1			
VI. Кеше. Тән ағзалары. Шәхси гигиена-5					
41	Тән ағзалары. Башҡорт телендә эйәлек төшөнсәһе.	1			
42	Шәхси гигиена. Эйәлек килеш ялғауҙары.	1			
43	Көн тәртибе. Һөйләмдә һүҙҙәр тәртибе.	1			
44	***Изложение «Юлбарыҫ менән төлкө”***	1			
45	Дарыу үләндәре. Ҡылым һөйкәлештәре. Ҡылымдың бойороҡ һөйкәлеше.	1			

VII. 8 Март – ҡатын- ҡыҙҙар көнө-4					
46	8 Март - Ҡатын-ҡыҙҙар көнө. Антонимдар.	1			
47	Минең әсәйем. Антонимдарҙы телмәрҙә ҡулланыу.	1			
48	Минең өләсәйем. Интонация буйынса һөйләм төрҙәре.	1			
49	***Инша “Минең әсәйем”***	1			
VIII. Аҙыҡ-түлек. Кейем - һалым. Магазин. Өй. Баҙар.-6					
50	Аҙыҡ-түлек магазинында. Хаталар өҫтөндә эш. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре.	1			
51	Кейем-һалым магазинында. Синонимдар.	1			
52	Баҙарҙа. Байрамға әҙерләнеү. Исемдең һан менән үҙгәреше.	1			
53	Сәй эсәбеҙ. Һөйләмдә һүҙҙәр тәртибе.	1			
54	***“Һөйләмдә һүҙҙәр тәртибе” темаһы буйынса диктант “Тәбиғәтте һаклайыҡ”***	1			
55	Баҡсала уңыш йыябыҙ. Тыуған көн. Телмәр үҫтереү.	1			
IX. Яҙ етте-6					
56	Яҙ килә. Омонимдар.	1			

57	Башҡортостанда яҙ. Яҙғы тәбиғәт. Омонимдарҙы телмәрҙә ҡулланыу.	1			
58	Осоп ҡайтыусы ҡоштар. Алмаштар (ҡабатлау).	1			
59	Ҡайтығыҙ, ҡоштар! Алмаштарҙы телмәрҙә ҡулланыу .	1			
60	***“Исем” темаһы буйынса контроль диктант “Муйыл”***	1			
61	Яҙғы байрамдар. 9 май- Еңеү байрамы Хаталр өҫтөндә эш. Кем? Нимә? Һорауҙары	1			
Яҙғы эштәр-4					
62	Яҙғы эштәр. Яҙғы өмәләр. Һандар.	1			
63	Баҡса эштәре. Йы, йе, йо, йө, йү хәреф ҡушымсалары.	1			
64	Яҙғы сәскәләр. Һандарҙы телмәрҙә ҡулланыу .	1			
65	***5- се класта үтелгән бөтә грамматик темалар буйынса контроль диктант ” Батырҙар ниндәй була?”***	1			
Яҙғы байрамдар-3					
66	Яҙғы байрамдар. Хаталар өҫтөндә эш. Грамматика буйынса үтелгәнде ҡабатлау.	1			
67	«Ҡарға бутҡаһы» байрамы. Грамматика буйынса үтелгәнде ҡабатлау	1			
68	Һабантуй байрамы Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1			

6-сы синыф

Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе

Беҙҙе мәктәп ҡаршылай

1 сентябрь- Белем көнө. Уҡыусыларҙың хеҙмәт көндәре башланыуы. Белем, тел тураһында мәҡәлдәр өйрәнеү. Грамматика буйынса 1-5-се кластарҙа үткәндәрҙе ҡабатлау.

Башҡортостан ере буйлап

Башҡортостан Республикаһы, уның тарихы, күренекле шәхестәре, байлыҡтары менән танышыу. Тема буйынса һөйләү телмәрен үҫтереү, ижади эштәр башҡарыу. Башҡорт телендә эйәлек төшөнсәһе. Сифат. Сифат дәрәжәләре. Синоним. Антоним. Омоним.

Юл йөрөү ҡағиҙәләре һәм билдәләре

Хәүефһеҙлек, юл йөрөү ҡағиҙәләре,транспорт төрҙәре тураһында һөйләргә,өйрәтеү,уҡыу материалын тасуири,аңлы уҡыу. Рәүеш.

Рәүеш дәрәжәләре.

Почта.Телефон.Телеграф

Почтала үҙеңде тота,телефондан дөрөҫ һөйләшә белеү,хат яҙыу ҡағиҙәләренә өйрәтеү.Ҡылым.Ҡылым һөйкәлештәре.Хәбәр һөй-кәлеше.Хәҙерге заман.

Ҡыш дауам итә

Ҡыш миҙгеленең үҙенсәлектәре.Текстар уҡыу ,шиғырҙар,һынамыштар ятлау,һөйләү һәм яҙыу телмәрен үҫтереү,һүҙ байлығын арттырыу.Ҡылымдың хәбәр һөйкәлеше.Үткән заман. Киләсәк заман.

Дуҫ ҡәҙерен бел

Ысын дуҫлыҡтың ҙур мәғәнәгә эйә булыуы,уны һаҡлай белеү.Дуҫлыҡ хаҡында әҫәрҙәр уҡыу,мәҡәлдәр табыу. Ҡылымдың шарт һөйкәлеше.

Башҡортостан йылғалары,күлдәре.Экология мәсьәләһе- 7 сәғәт.

Башҡортостандың тәбиғәте,уның байлыҡтары тураһындағы мәғлүмәт менән таныштырыу.Республикалағы йылға, күлдәр тураһында текстар уҡыу.Уларҙың атамаларының мәғәнәһе,килеп сығышы тураһында һөйләшеү.Экология мәсьәләһе.Ҡылымдың теләк һөйкәлеше.

Бына тағы яҙ килде

Яҙ миҙгеленең үҙенсәлектәре. Яҙғы тәбиғәтте күҙәтеү.Осоп килеүсе ҡоштар тураһында һөйләшеү.1 май,9май байрамдары.Грамматика буйынса 6-сы класта үтелгәндәрҙе ҡабатлау.

6-сы синыф

Календарь – тематик план

№	Уҡыу материалы	сәғәт	Көн		Иҫкәрмә
			план-ған	үтк-гән	
Беҙҙе мәктәп ҡаршылай-7					
1	Белем байрамы	1			
2	Р.Ниғмәти. Башланды.	1			
3	Тыныслыҡ.	1			
4	Тел - аралашыу сараһы.	1			
5	Беҙҙең мәктәп.	1			
6	Мәктәп тормошо	1			
7	Башҡортостан-да көҙ.	1			
Башҡортостан ере буйлап…-9					
9	Беҙҙең Тыуған илебеҙ. Кластан тыш уҡыу.	1			
10	Салауат Юлаев.	1			
11	Ә.Ихсан. Башҡортостан.	1			
12	С.Бәҙретдинов. Файҙалы ҡаҙыл-малар.	1			
13	Башҡортостандың баш ҡалаһы	1			
14	Башҡортостан-дың күренекле урындары	1			
15	Башҡортостандың тәбиғәте	1			
16	Башҡортостан символикаһы	1			
18	Һөйләй тарих биттәре	1			

Юл йөрөү ҡағиҙәләре-5					
19	Б.Байым. Светофор.	1			
20	Юл йөрөү ҡағиҙәләре	1			
21	Транспортта. Уҡыу тиҙлеген тикшереү.	1			
22	А.Игебаев “самолетта остом мин дә”	1			
23	Ҡайһы урамда урынлашҡан?	1			
Почта. Телефон. Телеграф-6					
24	Телефондан һөйләшеү.	1			
25	Почтала. Кластан тыш уҡыу.	1			
26	Телеграмма ебәреү	1			
29	Ҡотлауҙар яҙыу.	1			
30	Башҡортостан-да баҫтырылған гәзит-журналдар.	1			
31	В.Брюсов. Хеҙмәт.	1			
Ҡыш дауам итә-9					
32	Ҡыш.	1			
	Башҡортостан да ҡыш.	1			
34	Беҙҙә ҡышлаусы ҡоштар.	1			
35	Яңы йыл менән.	1			
36	Ҡышҡы кейемдәр.	1			
37	Ҡышҡы уйындар	1			

38	Ҡыштың һалҡын көндәре.	1			
40	Ә.Бикташева. Хыял	1			
42	Ҡышҡы урманда	1			
Дуҫлыҡ ҡәҙерен бел-18					
43	Дуҫлыҡ	1			
44	Д.Фәтихова. Кем дуҫ.	1			
46	А.Ғабдрахма-нов. Әсәйемдең тыуған көнө.	1			
47	Минең дуҫым	1			
48	Дуҫлыҡ менән шаярмайҙар	1			
49	Д.Фәтихова.Кем дуҫ?	1			
50	Кылым темаһы буйынса контроль диктант. Дуҫлыҡ тураһында мәҡәлдәр.	1			
51	Башҡортостан тәбиғәте	1			
52	Башҡортостаным-ды яратам	1			
53	Башҡортостан күлдәре.	1			
54	Б.Мәһәҙиев. Башҡортостан таштары.	1			
55	Ағиҙел йылғаһы	1			
56	Ваҡыт төшөнсәһе	1			
57	Балыҡ тотҡанда	1			
58	Тәбиғәтте һаҡлау	1			
59	Урманда үҙеңде нисек	1			

	тоторға?				
60	Борсоулы мәғлүмәттәр.	1			
61	“Аҡбуҙат” ипподромы.	1			
Бына тағы яҙ килде-5					
63	Башҡортостан-да яҙ.	1			
64	Ҡоштар ҡасан ҡайта?	1			
65	Кеше һәм үҫемлектәр.	1			
67	Хаталар өҫтөндә эш.	1			
68	Йәй яҡынлаша.	1			

7-се синыф
Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе

Халыҡ ижады тураһында. Әкиәттәр

Әкиәттәр тураһында түбән кластарҙа үткәнде иҫкә төшөрөү. Тематик яҡтан әкиәттәрҙең төркөмдәре: тормош-көнкүреш, тылсымлы, батырҙар һәм хайуандар тураһындағы әкиәттәр.

Хайуандар тураһындағы әкиәттәр. «Етем төлкө», «Айыу менән бал ҡорттары». Тылсымлы әкиәттәр. «Алтын алма», «Әбйәлил». Тормош-көнкүреш әкиәттәре «Алтын тамсы», «һаранбай менән Зиннәт ағай».

Әкиәттәрҙе мәғәнәүи өлөштәргә бүлеү. Исемдәр биреп план төҙөргә өйрәтеү.

Әҙәбиәт теорияһы. Эпитет, гипербола, аллегория төшөнсәләрен ҡабатлау.

Риүәйәт һәм легендалар

Риүәйәт һәм легендаларға төшөнсә биреү. Уларҙың тематик бүленеше, оҡшаш һәм айырма яктары. Ер-һыу, ырыу-ҡәбилә тарихы: «Етегән йондоҙ», «Ай менән Зөһрә». Ырым-ышаныу: «Сыңрау торна». Тарихи риүәйәттәр: «Бошман ҡыпсаҡ батыр». Тормош-көнкүреш риүәйәте: «Ғилмияза»

Ҡылымдарҙың затлы һәм затһыҙ, барлык-юҡлык формалары. Ҡылымдарҙың күләм һәм йүнәлеш категориялары менән практик таныштырыу күнегеүҙәре. Төп йүнәлештән башҡа ҡылым йүнәлештәренең айырым ялғауҙары булыуын күрһәтеү һәм башҡорт телендә биш йүнәлеш: төп йүнәлеш, ҡайтым йүнәлеше, төшөм йүнәлеше, йөкмәтеү йүнәлеше һәм уртаҡлыҡ йүнәлеше барлығын практик миҫалдарҙа күрһәтеү.

Ҡылымдарҙың затлы формаларының үҙенсәлектәрен: һан, зат, заман менән үҙгәрешен асыҡлау, уларҙы рус теленә тәржемә итеү күнегеүҙәрен эшләтеү.

Хәбәр һөйкәлеше ҡылымдары, уларҙың мәғәнәләре, заман формалары, һан, зат менән үҙгәреше, ниндәй һөйләм киҫәге була алыуы.

Хәҙерге заман хәбәр һөйкәлеше ҡылымдары, уларҙың мәғәнәһе, яһалышы, үҙгәреше.

Йырҙар

Йыр тураһында төшөнсә. Боронғо һәм хәҙерге йырҙар. Оҙон һәм ҡыҫҡа йырҙар. Йырҙарҙа көй һәм моңдоң әһәмиәте. Тематикаһы һәм йөкмәткеһе яғынан йырҙарҙың төркөмдәргә бүленеше. Халыҡтың рухи тормошонда йырҙың роле. Тарихи һәм лирик йырҙар. Тарихи йырҙар («Эскадрон», «Урал»). Тыуған ил һәм халыҡ берҙәмлеге тураһында («Йәйләүек»). Ҡасҡындар тураһында («Буранбай», «Бейеш»). Кантон башлыҡтары тураһында («Тәфтиләү», «Ҡолой кантон»). Ҡатын-ҡыҙҙар яҙмышы тураһында («Зөлхизә», «Ғилмияза»).

Хәбәр һөйкәлеше ҡылымдарының үткән заманы.

Таҡмаҡтар

Таҡмактар тураһында төшөнсә. Бейеү таҡмаҡтары. Уйын таҡмаҡтары. Таҡмаҡтарҙың башҡарылыу үҙенсәлектәре, уларҙың йырҙарҙан айырмаһы.

Алтын күҙ

М.Тажи «Алтын күҙ», Ф.Рәхимғолова «Күҙ» шиғырҙарында көҙгө тәбиғәттең, күҙ билдәләренең һүрәтләнеше.

Әҙәбиәт теорияһы: Поэтик телдәге һүрәтләү сараларын ҡабатлау. Метафора тураһында төшөнсә.

М.Ғафури. «Ҡыр ҡаҙы» хикәйәһенең идея-тематик йөкмәткеһе. Малайҙың һәм уның атаһының ҡыр ҡаҙына ҡарата мөнәсәбәте. Хикәйәлә ҡоштарға, хайуандарға һаҡсыл ҡараш тәрбиәләү һәм ярҙам итеү мотивы. Кеше һәм тәбиғәт темаһына әңгәмә үткәреү.

Бойороҡ һөйкәлеше ҡылымдарының эш ҡушыуҙы, бойороуҙы белдереүе, яһалышы, һан, зат менән үҙгәреше, барлыҡта йәки юҡлыҡта килеүе.

Уҡыу - белем шишмәһе

Раил Байбулатов. «Нурлы күҙҙәр». Н.Мусин. «Тайғаҡ баҫма». Әҫәрҙәрҙә дуҫлыҡ, тырышлыҡ, тоғролоҡ, намыҫлылыҡ һәм әхлаҡ проблемаларының сағылышы. Хәмзә һәм уҡытыусы, һуғыш ветераны Уғатар ағай образдары. Рәхмәт менән Әскәт дуҫлығы. Рәхмәткә хас сифаттар. Хәмзәнең ҡылығын баһалау.

Теләк һөйкәлеше ҡылымдары, уларҙың яһалышы, мәғәнәһе, үҙгәреше.

Дуҫлыкта – берҙәмлек

Б.Бикбай. «Рус теле», Р.Сафин. «Дуҫлыҡ», Ш.Бикҡол. «Дуҫлыҡ», М. Кәрим. «Миләш». Был шиғырҙарҙа дуҫлыҡты данлау. Ысын дуҫлыҡты баһалау. Рус һәм башҡорт халҡы араһындағы дуҫлыҡҡа һоҡланыу, ғорурланыу тәрбиәләү.

Р.Байбулатов. «Һарыбай». Әҫәрҙең идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү. Унда дуҫлыҡтың сағылышы. Төп геройҙарҙың характерҙарына хас сифаттар.

Ә.Бикчәнтәев. «Бакенщиктар илаҡ булмай». Әҫәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү. Унда батырлыҡтың сағылышы. Ата һәм ул образдары. Шарт һөйкәлеше ҡылымдары, уларҙың яһалышы, мәғәнәһе, үҙгәреше.

Хеҙмәте юктың - хөрмәте юк

М.Ғафури. «Гөлдәр баҡсаһында» шиғырында эшсәнлек, дуҫлыҡ һәм дошманлыҡтың ҡапма-ҡаршы һүрәтләнеүе.

М.Ямалетдинов. «Ураҡ өҫтө» шиғырында ураҡ ваҡытында иген урыусы комбайнерҙың хеҙмәте. Уйылдан образы.

Ж.Кейекбаев. «Оморҙаҡ бабай». Хикәйәнең идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү. Оморҙаҡ бабай образына хас сифаттар.

Ҡылымдарҙың затһыҙ формалары: сифат ҡылым, хәл ҡылым, исем ҡылым, уртаҡ ҡылым. Уларҙың зат, һан менән үҙгәрмәүе.

Исем ҡылымда ҡылымлыҡ билдәләре: барлыҡ - юҡлыҡ, ҡылым күләмдәре һәм йүнәлештәре ялғауҙарын ҡабул итә алыуы.

Исемлек билдәләре: килеш, һан, эйәлек категориялары менән үҙгәреүе.

Исем ҡылымдарҙың исемгә күсеүе. Исем ҡылымдарҙы рус теленә тәржемә итеү.

Ж.Кейекбаев. «Туғандар һәм таныштар» романынан өҙөк. Өҙөктөң йөкмәткеһен үҙләштереү. Төп образдарға характеристика биреү.Һорауҙарға яуаптар биреү, план төҙөп, уның буйынса һөйләү. Башҡорт халҡының йылҡысылыҡ, солоҡсолоҡ һөнәрҙәре тураһында әңгәмә ойоштороу, яҙма эштәр башҡарыу.

Әҙәбиәт теорияһы: Герой тураһында төшөнсә.

Уртаҡ ҡылым, уның мәғәнәһе, яһалышы, барлыҡ-юҡлыҡ менән үҙгәреше. Рус телендәге уртаҡ ҡылымдың башҡорт теленә төрлө ҡылым формалары менән тәржемә ителеү мөмкинлектәрен миҫалдарҙа күҙәтеү. Киреһенсә, башҡорт телендәге уртаҡ ҡылым рус теленә төрлө ҡылымдар менән тәржемә ителә алыуын практик эштәр үтәлешендә асыҡлау.

Башҡорт телендә уртаҡ ҡылымдарҙың икенсе бер ҡылымдарҙы асыҡлап килеүе ихтимал: *бирешмәҫкә тырыша, күрергә теләй һ.б.*

Уртаҡ ҡылымдан һуң *ярай, ярамай, тейеш, тейеш түгел, кәрәк, мөмкин* модаль һүҙҙәре килеп, төрлө модаль мәғәнәләр белдерә алыуын практик күҙәтеү, уларҙы рус теленә тәржемә итеү.

Башҡортостан-ғәзиз ерем

Ә.Үтәбай. «Башҡортостан» шиғырында лирик геройҙың кисерештәрендә Башҡортостан, Тыуған ил образы. А.Игебаев. «Онотманым һине, ауылым» шиғырында хистәр байлығы, тыуған ерҙең күңелгә яҡын булыуын еткереү.

Сифат ҡылым, унда бер үк ваҡытта сифатлыҡ һәм ҡылымлыҡ мәғәнәһенең булыуы, йәғни предметтың, заттың билдәһен уның эше, хәрәкәте буйынса белдереүе. Сифат ҡылымдың заман менән үҙгәреүе. Хәҙерге заман сифат ҡылымдың ике төрө, ябай һәм ҡушма формалары, менән практик таныштырыу, уларҙың барлыҡта йәки юҡлыкта тора алыуы.

Үткән заман сифат ҡылым, уның яһалышы, барлыҡта, юҡлыкта килә алыуы. Киләсәк заман сифат ҡылым, уның яһалышы, төрҙәре, мәғәнәләре. Сифат ҡылымдарҙың исемләшеүе, был осраҡта исемдәргә хас категориялар менән үҙгәреүе. Рус теленән айырмалы рәүештә, башҡорт телендә исем алдында килеүсе сифат ҡылымдарҙың һан, эйәлек, килеш ялғауҙарнын ҡабул итмәүе.

Исем ҡылым, уның эш, хәл һәм хәрәкәттең исемен атауы, яһалышы.

М. Кәрим. «Ҡайын япрағы тураһында» Шиғырҙа ҡайын һәм япраҡ образы. Башҡортостандың данлы тарихының сағылышы.

Ап-аҡ ҡарҙар яуа

К.Кинйәбулатова. «Һаумы, аҡ ҡыш!», Ш.Бикколов. «Урман», Ә.Әхмәт-Хужа. «Эй, Ҡыш бабай, Ҡыш бабай!», Г.Ғәлиева. «Ҡарһылыу». Шиғырҙарҙа ҡыш миҙгеленең, тәбиғәт күренештәренең һүрәтләнеше.

Хәл ҡылым, уларҙың яһалышы, мәғәнәләре, төрҙәре, үҙенсәлектәре. Хәл ҡылымдар процестың билдәһен белдереүҙәре менән рәүештәргә оҡшай, ә уларҙың барлыҡ-юҡлыҡ, күләм, йүнәлеш ялғауҙары ҡабул итеүе - ҡылымлыҡ билдәләре. Хәл ҡылымдарҙың ҡулланышы һәм дөрөҫ яҙылышы.

Ә.Әһлиуллин. «Биҙәкле сана». Әҫәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү. Боронғо сана яһау һөнәренең сағылышы. Имаметдин ҡарттың һөнәре, халыҡ араһындағы абруйы. Әҫәрҙә дуҫлыҡ, татыулык мотивы.

Ҡылым төркөмсәләренең рус теленә тәржемә ителеү үҙенсәлектәрен практик эштәр башҡарғанда күҙәтеү, уларҙы тәржемә итеү күнекмәләрен үҫтереү.

Ҡылымдарҙы дөйөмләштереп кабатлау.

Ил намыҫы - ир күңелөндә

Р.Шәкүр. «Һаҡта тора илдең улдары» шиғырында Тыуған илде, тыныслыҡты һаҡлаусы ил улдары образдары.

Ф.Акбулатова. «Атай икмәге» хикәйәһе. Йөкмәткене үҙләштереү. Әҫәрҙә Бөйөк Ватан һуғышының һүрәтләнеше.

Рәүештәр. Уларҙың мәғәнәләре.

В.Исхаков. «Кеше күңеле - тәрән даръя». Әҫәрҙең идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү. Исеменең мәғәнәһен асыҡлау. Һуғыш осоронда тылда халыҡтың тормошо һәм эшсәнлеге.

Рәүеш төркөмсәләре: төп рәүештәр, ваҡыт рәүештәре, урын рәүештәре, оҡшатыу-сағыштырыу рәүештәре, күләм-дәрәжә рәүештәре, сәбәп-максат рәүештәре тураһында төшөнсә.

А.Баһуманов. «Ҡайҙа һин генерал?». Әҫәрҙең идея-тематик йөкмәткәһен үҙләштереү. Проблемаларына, образдарына характеристика биреү. План төҙөп, план буйынса һөйләргә өйрәнеү.

Рәүештәрҙең яһалышы: тамыр, яһалма, ҡушма рәүештәр. Дәрәжәләре. Рәүештәрҙеңтелмәрҙә ҡулланылышы.

Ғәзиздәрҙән-ғәзиз әсәләр

Г.Юнысова «Әсәйҙәр байрамы», «Йырлайым әсәйҙәр тураһында» (йыр). Ф.Мөхәмәтдинов «Әсәйем ҡулы» шиғырҙарҙын һәм йырҙы тасуири уҡыу. Әсәйҙәр изгелегенең, бөйөклөгөнөң сағылышы.

Ф.Исәнолов. «Бер ҡаҙаҡ май». Әҫәрҙә әсә һәм бала араһындағы мөнәсәбәтте баһалау.

Ә.Бикчәнтәев. «Яраланған бүре күҙҙәре». Әҫәрҙә әсәнең ҡыҙын үҙаллы тормошҡа әҙерләүе. Әҫәрҙәрҙең йөкмәткеһөн үҙләштереү. Һорауҙарға яуап биреү, план төҙөп һөйләргә өйрәнеү.

Г.Яҡупова. «Әсәйҙәр ниңә ҡартая?», «Мейес әбей».

Әсә менән бала, ейән менән өләсәй мөнәсәбәттәрө тураһында әңгәмә ойоштороу.

Теркәүестәр. Уларҙың һөйләм киҫәктәрен һәм ҡушма һөйләмдә ябай һөйләмдәрҙе бәйләп йөрөүе. Теркәүестәрҙең төркөмсәләре: теҙеү һәм эйәртеү теркәүестәре, уларҙың телмәрҙәгө ҡулланышын күҙәтеү.

Теркәүес һүҙҙәр: парлы һәм яңғыҙ теркәүес һүҙҙәр, уларҙың һөйләмдәрҙе һәм һөйләм киҫәктәрен бәйләүе күрһәтеү алмаштары менән белдерелә, яңғыҙ теркәүес һүҙҙәр: һорау һәм күрһәтеү алмаштары менән белдерелгән парлы теркәүес һүҙҙәр.

Теркәүестәрҙең дөрөҫ яҙылышы, уларҙы телмәрҙә дөрөҫ ҡулланыу күнекмәләрен нығытыу.

Эх, күңелле яҙ килә!

Р.Ниғмәти. «Яҙ килде, яҙ!» шиғырында яҙ килеү менән тәбиғәттең уяныуының, яҙғы эштәр башланыуының һүрәтләнеше. Р.Ғариповтың «Һабантурғай» шиғырында яҙ килтереүсе һабантурғай образы. Шиғырҙарҙы тасуири уҡыу, төп идеяларын асыу.

Һ.Дәүләтшина. «Айбикә» повесы (өҙөк). Әҫәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү. Унда азатлыҡ өсөн көрәштең, ҡатын-ҡыҙҙың рухи үҫешенең

һүрәтләнеше. Ауыл кешеһе йәшәйешенең сағылышы. Образдарға характеристика.

Бәйләүестәр. Уларҙың эйәреүсе киҫәк менән эйәртеүсе киҫәкте, эйәрсән һөйләм менән баш һөйләм араһындағы бәйләнеште барлыҡҡа килтереүе. Бәйләүестәрҙең төркөмсәләре, мәғәнәләре. Уларҙың телмәрҙәге әһәмиәте. Синоним бәйләүестәрҙе ҡулланыу күнекмәләрен нығытыу.

Бәйләүестәрҙең килештәргә мөнәсәбәте: 1) исемдәрҙең төп килештә, ә алмаштарҙың эйәлек килештә килеүен талап итеүсе бәйләүестәр; 2) исемдәрҙең төбәү килешен талап итеүсе бәйләүестәр; 3) исемдәрҙең сығанаҡ килештә тороуын талап итеүсе бәйләүестәр.

Тел - тере шишмә

Ҡ.Аралбай. «Башҡорт тел», Ғ. Байбурин. «Тыуған илемә» шиғырҙарында туған телгә, илгә, халыҡҡа ихтирам һәм дан йырланыуы.

М.Кәрим. «Оҙон-оҙак бала саҡ» повесы (өҙөк). Идея-тематик йөкмәкеһен үҙләштереү. Әҫәрҙә әҙәп-әхлаҡ мәсьәләләре. Оло инәй, Кендек образдарына яҙма характеристика.

Киҫәксәләр. Уларҙың айырым һүҙгә йәки һөйләмгә ниндәй булһа ла мәғәнә төҫмөрләнеше биреүсе ярҙамсы һүҙ булыуы тураһында төшенсә. Киҫәксәләрҙең төркөмсәләре, уларҙың дөрөҫ яҙылышы, телмәрҙә дөрөҫ ҡулланыу күнекмәләрен нығытыу.

Йәмле йәй

М.Ғафури. «Болон» шиғырында йәйге болон матурлығының тасуирланыуы.

Мөнәсәбәт һүҙҙәр. Уларҙың һөйләмдә хәбәр булып килеүе, шулай уҡ һөйләмгә төрлө модаллек мәғәнәләрен биреүгә лә хеҙмәт итеүе, дөрөҫ яҙылышы.

Х.Назар. «Йәйге йәшен». Әҫәрҙә йәйге тәбиғәт күренештәренең һүрәтләнеше.

Ымлыҡтар. Уларҙың кешеләрҙең хис-тойғоһон, теләк-ынтылыштарын белдереүе. Ымлыҡ төрҙәре, телмәрҙәге әһәмиәте, дөрөҫ яҙылышы. Ымлыҡтарҙың яңы һүҙҙәр яһауҙа нигеҙ булыуы.

С.Әлибай. «Ямғыр теләү» шиғырында ямғыр теләүҙең һүрәтләнеше.

Н.Игеҙйәнова. «Өйөрөлмәк» әҫәренең йөкмәткеһен үҙләштереү. Әҫәрҙә һүрәтләнгән хәл-ваҡиғаларҙы баһалау. Әҫәрҙең төп идеяһын һәм образдарын асыу.

Әҙәбиәттән бөтә үтелгәндәрҙе ҡабатлау.

Морфология буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлауға, бәйләнешле телмәр үҫтереү

Үҙаллы һәм ярҙамсы һүҙ төркөмдәре араһындағы айырманы аңлата белеү. Һүҙҙәргә морфологик анализ күнекмәләрен үҫтереү өҫтөндә эш. Йыл буйына өйрәнелгән морфологик күренештәрҙе текстан таба һәм аңлата белеү.

Изложение, ирекле темаға инша яҙыу, хаталар өҫтөндә эшләү.

Ғариза тураһында төшөнсә, эш ҡағыҙҙарын яҙыу күнекмәләрен үҫтереү.

7-се синыф

Календарь-тематик план

№ п/п	Тема	Сәғәт	Дата		Иҫкәрмә
			План	үткәрелде	
Теле барҙың – иле бар-19					
1.	Белем көнө. Халыҡ ижады тур-да төшөнсә. Етем төлкө әкиәте.	1			
2.	Алтын алма әкиәте	1			
3.	Һаранбай менән Зиннәт ағай әкиәте.	1			
4.	Фонетика, һүҙъяһалыш,морфология буйынса үтелгәнде ҡабатлау.	1			
5.	Риүәйәт һәм легендалар. Ай менәнЗөһрә, Етегән йондоҙ риүәйәттәре	1			
6.	Сыңрау торна риүәйәте	1			
7.	Бошман-ҡыпсаҡ батыр, Ғилмияза риүәйәте	1			
8.	диктант .	1			
9.	Ҡылым. Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар. Хәбәр һөйкәлеше	1			
10.	Хәбәр һөйкәлеше ҡылымдарының хәҙерге заманы.	1			
11.	Йырҙар. Тыуған ил менән халыҡ берҙәмлеге тур-да йырҙар. Ҡасҡындар тураһында йырҙар.	1			
12.	Кантон башлыҡтары тур-дағы йырҙар	1			
13.	Хәбәр һөйкәлеше ҡылымдарыныңүткән заманы. Таҡмаҡтар	1			
14.	Хәбәр һөйкәлеше ҡылымдарының киләсәк заманы.	1			
15.	Инша. Халыҡ ынйылары күңелемдә.	1			
16.	М.Тажи Алтын көҙ.	1			
17.	М.Ғафури Ҡыр ҡаҙы.	1			

18.	Бойороҡ һөйкәлеше ҡылым-ы.	1			
19.	Контроль диктант.	1			
Уҡыу – белем шишмәһе -3					
20.	Р.Байбулатов.Күңел күҙе.	1			
21.	Н.Мусин Тайғаҡ баҫма.	1			
22.	Теләк һөйкәлеше ҡылымдары.	1			
Дуҫлыҡта берҙәмлек-6					
23.	Дуҫлыҡта берҙәмлек. Б.Бикбай,Р.Сафин шиғ-ры.	1			
24.	Ш.Бикҡол. М.Кәрим шиғ-ры.	1			
25.	Р.Байбулатов Һарыбай.	1			
26.	Ә.Бикчәнтәев Бакенщиктар илаҡ булмай.	1			
27.	Шарт һөйкәлеше ҡылымдары.	1			
28.	Изложение.Һандуғас тауышы.	1			
Хеҙмәт төбө –хөрмәт-7					
29.	Хеҙмәт төбө -хөрмәт. М.Ғафури,М.Ямалетдинов шиғыр-ры.	1			
30.	Ж.Кейекбаев Оморҙаҡ бабай.	1			
31.	Ҡылым төркөмсәләре. Исем ҡылым.	1			
32.	Ж.Кейекбаев Туғандар һәм таныштар.	1			
33.	Сифат ҡылым.Хәҙерге заман сифат ҡылым.	1			
34.	Киләсәк заман сифат ҡылым.	1			
35.	Аңлатмалы диктант. Шашка уйнарға өйрән.	1			
Башҡортостан-ғәзиз илем-2					
36.	Башҡортостан-ғәзиз илем.Ә.Үтәбай, А.Игебаев шиғырҙары.	1			
37.	Уртаҡ ҡылым.М.Кәрим Ҡайын япрағы тураһында	1			
Ап-аҡ ҡарҙар яуа-6					
38.	К.Кинйәбулатова Һаумы, аҡ ҡыш!	1			
39.	Ә.Әхмәт-Хужа. Эй, Ҡыш бабай. Ҡыш бабай!	1			
40.	Инша .Ерем аҡ юрғанға төрөнә.	1			

41.	Хәл ҡылым.	1			
42.	Ә.Әһлиуллин Бизәкле сана.	1			
43.	Һайланма диктант Шихандар	1			
Ил намыҫы-ир күңелендә-7					
44.	Ил намыҫы-ир күңелендә.РШәкүр шиғыры.	1			
45.	Ф.Аҡбулатова Атай икмәге.	1			
46.	Рәүеш.Рәүештәрҙең белдергән мәғәнәһе.	1			
47.	В.Исхаков Кеше-күңеле-тәрән даръя.	1			
48.	Рәүеш төркөмсәләре, дәрәжәһе.	1			
49.	Рәүештәрҙең яһалышы.	1			
50.	А.Баһуманов Ҡайҙа һин,генерал!	1			
Ғәзиздәрҙән-ғәзиз әсәләр-8					
51.	Ғәзиздәрҙән-ғәзиз әсәләр.Г.Юнысова шиғырҙары.	1			
52.	З.Алтынбаева Әсә һүҙе.	1			
53.	Ф.Иҫәнғолов Бер йомғаҡ май	1			
54.	Ә.Бикчәнтәев Яраланған бүре күҙе.	1			
55.	Г.Яҡупова Мейес әбей	1			
56.	Теркәүестәр,эйәртеүле теркәүестәр	1			
57.	Теркәүестәрҙең дөрөҫ яҙылышы.	1			
58.	диктант.	1			
Эх, күңелле яҙ килә!-10					
59.	Эх, күңелле яҙ килә!	1			
60.	Һ.Дәүләтшина .Айбикә.	1			
61.	Бәйләүестәр,	1			
62.	Ҡ.Аралбай Башҡорт теле	1			
63.	М.Кәрим Оҙон-оҙаҡ бала саҡ.	1			
64.	Киҫәксәләр,бүленеше, дөрөҫ яҙылышы.	1			
65.	Изложение	1			
66.	Мөнәсәбәт һүҙҙәр.	1			
67.	Ымлыҡтар, дөрөҫ яҙылышы.	1			
68.	Н.Игеҙйәнова Өйрәлмәк.	1			

8-се синыф
Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе

Башҡортостан.
Тыуған илем-Башҡортостаным.
Ҡобайырҙар.
Ай Уралым, Уралым.Боронғоларҙан аманат.Салауат батыр. Бейек тауҙың үлгәне.Ил тигәндең кеме юҡ.Бер тигәс тә ни яман.
Әйтештәр.Аҡмырҙа сәсән менән Ҡобағош сәсәндең әйтешкәне.Һүҙбәйләнеш һәм һөйләм.
Диктант.Һүҙбәйләнештәрҙең яһалышы.Хаталар өҫтөндә эш.Эйәртеүле бәйләнештең төрҙәре
Ш.Әминев-Тамъяни.. Ш.Әминев-Тамъяни**.**Урал. Башҡорт бабаларының тарихы.Изложение.Һандуғас.Йәнәшлек. Һөйкәлеү
Мөхәммәт пәйғәмбәр.
Мөхәммәт пәйғәмбәр.Ҡөрьән китабы.Хәҙистәр.М.Ямалетдинов "Әл-фатиха сүрәһе"Һөйләмдең баш киҫәктәре.Эйә менән хәбәр. Араһында һыҙыҡ.
Ғәли Ибраһимов
"Кинйә"романыИнша. Романда Кинйә образы.Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре.Аныҡлаусы. Өҫтәлмәлек.
Баязит Бикбай. Баязит Бикбай. "Ер"поэмаһы.Ҡаһым түрә" драмаһы.
А.Мөбәрәков. А.Мөбәрәков.Атайым тураһында. Тултырыусы.
Ғ.Сәләм. "Шоңҡар" поэмаһы.
Диктант.Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре.Хәлдәр.Уларҙың төрҙәре.
З.Биишева.
Һөнәрсе менән өйрәнсек.Инша. Кеше үҙе үлһә лә, эше ҡала.
М.Кәрим.
"Үлмәҫбай" поэмаһы."Айһылыуҙың күҙ йәштәре", "Ҡоролтайға ҡотлау" Диктант.
Н.Мусин
"Йыртҡыс тиреһе"Тиң киҫәкле һөйләмдәр. Тыныш билдәләре. Дөйөмләштереүсе һүҙҙәр.Изложение.Ике һәм бер составлы һөйләмдәр.Бер составлы һөйләмдәрҙең төрҙәре.Билдәле эйәле, билдәһеҙ эйәле һөйләмдәр.Эйәһеҙ һәм атама һөйләмдәр.
Тулы һәм кәм һөйләмдәр.
Р.Ғарипов Урал йөрәге. Аманат. Уйҙарым.Инша.Әсәм теле миңә сәсән теле.Һөйләмдең айырымланған эйәрсән киҫәктәре.
Аныҡлаусыларҙың, хәл әйтемдәренең айырымланыуы.Диктант.**.**

Ғ.Хөсәйенов. “Һуңғы тарпан”Айырымланған эйәрсән киҫәктәр.Өҫтәлмәлектәрҙең айырымланыуы.Ябай һөйләм синтаксисы буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау.Диктант

Р.Бикбаев “Башҡортостан бында башлана”“Йәншишмәбеҙ ошо тупраҡта”Һөйләм киҫәктәре менән грамматик бәйләнеше булмаған һүҙҙәр.Өндәш һүҙҙәр**..**

Т.Ғиниәтуллин. Мәтрүшкә еҫе.Инша. Әсә күңеле балала.

Н.Нәжми. “Башҡортостан”, “Аҡшишмә”

Инеш һүҙ һәм инеш һөйләмдәр.Изложение.

Ҡ. Аралбай.

“Беҙ-кеше”поэмаһынан өҙөкТура телмәрле һөйләмдәр.Тура һәм ситләтелгән телмәр.

Ф.Туғыҙбаева. Аҡмулла. “Ҡыңғырау”поэмаһы.Тура телмәрле һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре.

Ә.Әминев. Ҡытайгород.

Тура һәм ситләтелгән телмәр буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау **Р.Камал.** “Таня-Таңһылыу”. Романдан өҙөк.

Х.Назар. Башҡортостан-минең баш йортом.Аҡҡа табыныу.

8-се синыф
Календарь-тематик план

№	Дәрес темаһы	Сәғәт һаны	Дата		Иҫкәрмә
			план	үткәрелде	
Башҡортостан-1					
1.	Тыуған илем-Башҡортостаным.	1			
Ҡобайырҙар-1					
2.	Ай Уралым, Уралым. Боронғоларҙан аманат.	1			
Әйтештәр-3					
3.	Аҡмырҙа сәсән менән Ҡобағош сәсәндең әйтешкәне. Һүҙбәйләнеш һәм һөйләм.	1			
4.	Диктант.	1			
5.	Эйәртеүле бәйләнештең төрҙәре.	1			
Ш.Әминев-Тамъяни-1					
6.	Ш.Әминев-Тамъяни**.**Урал. Башҡорт бабаларының тарихы. Һандуғас.Йәнәшлек. Һөйкәлеү.	1			
Мөхәммәт пәйғәмбәр-2					
7.	Мөхәммәт пәйғәмбәр.Ҡөрьән китабы. Хәҙистәр.	1			
8.	Һөйләмдең баш киҫәктәре. Эйә менән хәбәр. Араһында һыҙыҡ.	1			
Ғәли Ибраһимов-2					
9.	Ғәли Ибраһимов “Кинйә”романы	1			
10.	Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре. Аныҡлаусы. Өҫтәлмәлек.	1			
Баязит Бикбай-2					
11.	Баязит Бикбай. “Ер”поэмаһы.	1			
12.	“Ҡаһым түрә” драмаһы.	1			
А.Мөбәрәков-1					
13.	А.Мөбәрәков.Атайым	1			

	тураһында. Тултырыусы.				
Ғ.Сәләм-1					
	Ғ.Сәләм. “Шоңҡар” поэмаһы.Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре. Хәлдәр.Уларҙың төрҙәре.	1			
З.Биишева.-1					
14.	З.Биишева.Һөнәрсе менән өйрәнсек.	1			
М.Кәрим-1					
15.	М.Кәрим**.** “Үлмәҫбай” поэмаһы һәм башҡа әҫәрҙәре.	1			
Н.Мусин-4					
16.	Н.Мусин “Йыртҡыс тиреһе”	1			
17.	Тиң киҫәкле һөйләмдәр. Тыныш билдәләре. Дөйөмләштереүсе һүҙҙәр.	1			
18.	Ике һәм бер составлы һөйләмдәр.	1			
19.	Билдәле эйәле, билдәһеҙ эйәле һөйләмдәр. Эйәһеҙ һәм атама һөйләмдәр.	1			
Р.Ғарипов-2					
20.	**Р.Ғарипов.** Урал йөрәге. Аманат. Уйҙарым.	1			
21.	Аныҡлаусыларҙың, хәл әйтемдәренең айырымланыуы.	1			
Ғ.Хөсәйенов.-4					
22.	Ғ.Хөсәйенов. “Һуңғы тарпан”	1			
23.	Өҫтәлмәлектәрҙең айырымланыуы.	1			
24.	Ябай һөйләм синтаксисы буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1			
25.	Диктант.	1			
Р.Бикбаев-2					
26.	Р.Бикбаев. “Башҡортостан бында башлана” “Йәншишмәбеҙ ошо тупраҡта”	1			
27.	Һөйләм киҫәктәре менән	1			

	грамматик бәйләнеше булмаған һүҙҙәр.				
Т.Ғиниәтуллин-1					
28.	Т.Ғиниәтуллин.Мәтрүшкә еҫе.	1			
Н.Нәжми-1					
29.	Н.Нәжми. “Башҡортостан”, “Аҡшишмә”	1			
Ҡ. Аралбай-1					
30.	Ҡ. Аралбай. “Беҙ-кеше”поэмаһынан өҙөк	1			
Ф.Туғыҙбаева-1					
31.	Ф.Туғыҙбаева.Аҡмулла. “Ҡыңғырау”поэмаһы.	1			
Ә.Әминев-1					
32.	Ә.Әминев.Ҡытайгород.	1			
Р.Камал-1					
33.	Р.Камал. “Таня-Таңһылыу”. Романдан өҙөк.	1			
Х.Назар-1					
34.	Х.Назар.Башҡортостан-минең баш йортом.	1			

9-сы синыф

Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе

Башҡорт халыҡ эпосы йәки ҡобайырҙар –

Һүҙлек менән эш. Эпоста күтәрелгән философик, педагогик һәм әхлаҡ-этик проблемалар. Ҡушма һөйләм тураһында төшөнсә биреү, һөйләм төрҙәрен, тыныш билдәләрен үҙләштереү.

Сәсәндәр ижады

Сәсәндәр ижады тураһында белешмә. Әҫәрҙәрҙең төп идеяһы, образдар системаһы, сағыштырмаса характеристика. Әйтеш тураһында төшөнсә.

Шәжәрәләр

Шәжәрә тураһында төшөнсә. Шәжәрәләрҙең идея-тематик йөкмәткеһе. Баш һәм эйәрсән һөйләм.

Салауат Юлаев

Яугир-шағирҙың тормошо һәм яҙмышы. Салауат – яугир, шағир, сәсән. Шиғырҙарының тематикаһы һәм проблематикаһы. Тыуған ил, тәбиғәт, мөхәббәт, азатлыҡ һәм батырлыҡ тураһындағы шиғырҙары. Тарихи шәхес, әҙәби герой, тарихи ваҡиға һәм художестволы әҫәр тураһында төшөнсә. Картиналар буйынса эш. Эйәрсән һөйләм төрҙәре.

Аҡмулла

Биографик белешмә. Философик лирика. Тәбиғәт лирикаһы. Шиғыр-ҡобайырҙар. Эйәрсән һөйләм төрҙәре.

Өмөтбаев

М.Өмөтбаевтың ғилми-ағартыу, тарих, этнография, фольклор, тәржемә өлкәһендәге эшмәкәрлеге. Ҡатмарлы синтаксик төҙөлмәләр. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр һәм уларҙа тыныш билдәләре.

Ризаитдин Фәхретдин

Р. Фәхретдиндең тормошо һәм ижады. Һөйләмдәр аҙағында тыныш билдәләре.

Сафуан Яҡшығолов

Яҙыусының тормош юлы һәм ижадына белешмә. Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәр һәм уларҙа тыныш билдәләре.

Фәтхелҡадир Сөләймәнов

Ф. Сөләймәнов «Тимербай – ҡурайсы”. Һыҙыҡтың ҡуйылыу осраҡтары.

Мәжит Ғафури

Яҙыусының тормош юлы һәм ижадына белешмә. Әҫәрҙәрендә социаль тигеҙһеҙлекте, ғәҙелһеҙлекте фашлау. Художество методы, художество образ тураһында төшөнсә. Рәшит Нурмөхәммәтовтың картинаһы буйынса эш. Һыҙыҡ, нөктәле өтөр, ике нөктәнең ҡуйылыу осраҡтары.

Ш.Бабич

Шағирҙың тормош һәм ижад юлы тураһында белешмә. Башҡортостан, азатлыҡ өсөн көрәш, тәбиғәт, мөхәббәт темаһы. Йәйәләр һәм тырнаҡтар ҡуйылыу осраҡтары. Синтаксис һәм пунктуация буйынса үтелгәндәрҙе дөйөмләштереү һәм системаға һалыу.

9-сы синыф

Календарь-тематик план

№ п/п	Тема	сәғәт	Дата		Иҫкәрмә
			план	үткәрелде	
V-VII синыфтарҙа үтелгәндәрҙе ҡабатлау-1 Бпшҡорт халыҡ ижады-1					
1.	Морфология буйынса үтелгәндәрҙе	1			
2.	Башҡорт халыҡ ижады."Урал батыр" эпосы.	1			
Кушма һөйләм синтаксисы-7 Бпшҡорт халыҡ ижады-5					
3.	«Кушма һөйләм һәм уның төрҙәре.	1			
4.	Иҙеүкәй менән Мораҙым.	1			
5.	Теҙмә һәм эйәртеүле ҡушма һөйләмдәр	1			
6.	Кол-Ғәли «Ҡисса-и-Йософ»	1			
7.	Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәр, уларҙа тыныш билдәһенең ҡуйылышы	1			
8.	«Буҙйегет»	1			
9.	диктант	1			
10.	Эйәртүле ҡушма һөйләмдәр. Баш һәм эйәрсән һөйләмдәр.	1			
11.	Эйәрсән һөйләмде башһөйләмгә бәйләүсе саралар. Тыныш билдәләре.	1			
12.	Милли-колониаль иҙеүгә ҡаршы көрәш. Батыршаның батшаға яҙған хаты	1			
13.	Эйәрсән һөйләм төрҙәре	1			

14.	Хөсәм Кәтиб «Жөмжөмә Солтан» әҫәре	1			
	Эйәрсән һөйләм төрҙәре-2 Бпшҡорт халыҡ ижады-1				
15.	Эйә һөйләм.	1			
16.	«Куҙыйкүрпәс менән Маянһылыу»	1			
17.	Хәбәр эйәрсән һөйләм Аныҡлаусы Һөйләм.	1			
	Һөйләм төрҙәре-4 Сәсәндәр ижады-7				
18.	Сәсәндәр ижады Салауат Юлаевтың тормошо ,ижады	1			
19.	Һөйләмдәр.	1			
20.	Тажетдин Ялсығол	1			
21.	Ғәбдерәхим Усман. Мөһиммәт әз-заман.	1			
22.	Маҡсат һөйләм.Шарт һөйләм Кире һөйләм	1			
23.	Ғәли Соҡорой.Туғандарыбыҙҙың һәм Яҡындарыбыҙҙың тарихын	1			
24.	М. Аҡмулланың шиғыр- ҡобайырҙары	1			
25.	Ҡатмарлы синтаксик Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәр һәм уларҙа тын билдәләре.	1			
26.	М. Өмөтбаев. Тормош юлы, ижады. Ғилми-ағартыу эшмәкәрлеге	1			
27.	Ризаитдин Фәхретдин»Сәлимә»,»Әсмә».	1			
28.	Ҡушма ҺӨЙЛӘМ буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау Һөйләм аҙағындағы тыныш билдәләре.	1			

Тыныш билдәләренең ҡуйылышын ҡабатлау-1 Башҡорт әҙиптәре-5					
29.	Сафуан Яҡшығолов. Фәтхелҡадир Сөләймәнов "Башҡорт моңо","Тимербай	1			
30.	Өтөрҙөң, һыҙыҡтың ҡуйылыу осраҡтары Нөктәле өтөрҙөң, ике нөктәнең ҡуйылыу осраҡтары.	1			
31.	Мәжит Ғафури " Шағирҙың алтын приискаһында"	1			
32.	Шәйехзада Бабич. Тормош юлы һәм ижады	1			
33.	диктант	1			
34.	Ш. Бабич "Башҡорт халҡына көйлө хитап", "Салауат батыр" шиғырҙары	1			

Башҡорт теленән белем һәм күнекмәләрен баһалау нормалары

1. Балаларҙың уҡыу һәләтлектәрен баһалау

Уҡыусыларҙың башҡорт телендә уҡыуын, яуаптарын баһалағанда, уларҙың тәҡдим ителә торған тексты аңлы һәм тасуири уҡыуы, йөкмәткеһен тейешле кимәлдә үҙләштереүе, кәрәкле кимәлдә һөйләй алыуы иҫәпкә алына.

Йыл аҙағына уҡыу тиҙлеге минутына түбәндәгесә билдәләнә:

синыф	Һүҙ	Билдә	Эстән уҡыу
5-се	70-85	230 - 250	95-110
6-сы	90 - 100	250 - 280	120-150
7-се	100-120	300 - 320	160 - 180
8-се	130-150	320 - 350	180 - 200
9-сы	160 - 200	350 - 400	250 - 300

Уҡыу техникаһы тураһында һөйләгәндә, шуны иҫтә тоторға кәрәк:

1. Кешегә, ғәҙәттә, күберәк эстән уҡырға тура килә. Шуға күрә дәрестәрҙә балаларҙы бәләкәй синыфтарҙа ҡысҡырып укырға өйрәтеү норма һанала.

Эш методикаһын ошондайыраҡ итеп ойоштороу кәңәш ителә: баһаға уҡыу өсөн, һәр уҡыусыға айырым текст әҙерләнә, әммә шиғри әҫәрҙәр алыу уңайлы түгел. Текстар хикәйәләү формаһында, йөкмәткеһе тамамланған, ваҡиғалар һүрәтләнеше эҙмә-эҙлекле булырға тейеш. Текстағы һүҙҙәр, билдәләр алдан һанап ҡуйыла. Бала ошо тексты күпме ваҡытта уҡый, шунан сығып уның бер минутта уртаса нисә һүҙ уҡыуы асыҡлана.

2. Уҡыу техникаһын формалаштырыу 4-се синыфта тамамлана. Ә юғары синыфтарҙа уҡыу һәләтлеген камиллаштырыу регуляр рәүештә үткәрелә. Үрҙә килтерелгән цифрҙар уҡытыусыға ориентир өсөн тәҡдим ителә. Балаларҙың телде белеү кимәленән сығып, уҡытыусы был һандарҙы ижади ҡулланыуға хоҡуҡлы.

2. Яҙма эштәрҙең күләме һәм уларҙы баһалау нормалары

Уҡытыу рус телендә барған мәктәптәрҙә башҡорт теле һәм әҙәбиәте дәрестәрендә яҙма эштәрҙең төрлө формалары ҡулланыла. Уларҙың ҡайһы берҙәре башланғыс синыфтарҙа, ҡайһылары юғары синыфтарҙа күберәк һәм өйрәтеү маҡсатында үткәрелә. Шулай уҡ яҙма эштәр (бигерәк тә юғары синыфтарҙа) уҡыусыларҙың белем Һәм күнекмәләрен тикшереү өсөн дә файҙаланыла. Яҙма эштәрҙең рус телле мәктәптәрҙә киң ҡулланыла торған түбәндәге төрҙәрен күрһәтергә мөмкин:

—һүҙҙәрҙе, типик һөйләмдәрҙе күсереп яҙыу;
—һүҙлек диктанттары;
—ғәҙәти диктанттар;
—һорауҙарға яуаптар;
—тестарға яуаптар, яҙыу;

Әйтергә кәрәк, һаналған яҙма эштәрҙе башланғыс синыфтарҙа элементар характерҙа, өйрәтеү маҡсатында һәм ныҡлы әҙерлектән һуң ғына яҙҙырыу кәңәш ителә. Әҙерлек эштәре төрлөсә булырға мөмкин: һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе яҙыр алдынан Бер нисә тапҡыр телдән әйттереү, ниндәй хәрефтәр яҙылыуын анализлау, һүҙҙәрҙе һауала (таҡтала) яҙып ҡарау, таҡтала яҙылғандарҙы күмәкләп тикшереү, хаталарын төҙәтеү һ.б. Фәҡәт ошондай әҙерлек эштәре үткәрелгәндән һуң ғына, эштәр аҡка яҙыла. Дөрөҫ, әҙерлек эштәрен уҡытыусы, үҙ уҡыусыларының әҙерлек, телде белеү кимәленән сығып, үҙенсә хәл итә ала.

Юғары синыфтарға күсә барған һайын, яҙма эштәрҙе яҙҙырыу методикаһы ҡатмарлана, йәғни, башҡорт мәктәптәрендә ҡулланыла торған алымдарға яҡыная бара. Был синыфтарҙа контроль характерындағы яҙма эштәргә өҫтөнлөк бирелә.

—Өйрәтеү характерындағы яҙма эштәр, һүҙлек диктанттары был таблицаға инмәй, улар ғәҙәттәге дәрестәрҙә үткәрелә. Уларҙың йышлығын, күләмен уҡытыусы үҙе билдәләй.

—Күсереп яҙыу өсөн тәҡдим ителә торған текст күләме контроль диктант тексы күләменә тап килә. Ғөмүмән, һәр дәрестәге яҙыу эштәре лә шул синыфтағы контроль диктант тексы күләменә тап килергә тейеш.

—Контроль характерҙағы яҙма эштәр текстарының күләме түбәндәгесә билдәләнә:

—

Эш төрҙәре	синыф				
	5	6	7	8	9
Һүҙлек диктанты	12-15	15-18	18-20	20-22	22-24
Диктант	40-50	60-70	70-80	80-90	90-100

Был ваҡыт эсендә уҡыусылар ижекләп, һүҙләп күсереп яҙа, диктант, яҙма эштәрҙе башҡара. Ваҡытты шунан да күберәк биреү кәңәш ителмәй. Әммә (конкрет ситуацияға ҡарап, яҙма эштәр башҡарыуға ваҡытты уҡытыусы 3-5 минутҡа оҙайта йәки ҡыҫҡарта ала.

Юғары синыфтарҙа яҙма эштәрҙе үткәргәндә, балаларҙың уҡыу тиҙлеге лә яҙма эштәрҙе үткәреү ваҡыты ла конкрет ситуацияға ҡарап билдәләнә.

Урыҫ телле мәктәптәрҙә башҡорт теленән ҡуйыла торған баһалар башҡа предмет буйынса алған баһаларҙан кәм булырға тейеш түгел. Шуға ла бындай мәктәптәрҙә башҡорттеленән яҙма эштәр ныҡлы әҙерлек үткәргәндән һуң ғына башҡарыла.

Баһалар, нигеҙҙә, уҡыусыларҙы башҡорт телен өйрәнеүгә ҡыҙыҡһыныу, дәртләндереү маҡсаты менән ҡуйыла.

Шик юҡ, мәктәптә уҡытыла торған башҡа предметтарҙы өйрәнгәндә лә башҡорт теленә мөрәжәғәт итеү уны үҙләштереүгә ҡыҙыҡһыныу уята.

Шулай итеп, башҡорт телендә һөйләшеү, уҡыу, яҙыу күнекмәләрен үҙләштереү балаларға юғары кластарҙа белем алыуға нигеҙ әҙерләй, уларға республика, уның тәбиғәте, халҡы, сәнғәте, әҙәбиәте тураһында күберәк информация алырға ярҙам итәсәк. Юғары синыфтарҙа бындай эштәр тағы ла тәрәнерәк, күләмлерәк итеп үткәрелә. Былар бөтәһе лә республика илһөйәрҙәрен, юғары әхләкле шәхестәр тәрбиәләүгә ҙур мөмкинлек аса.

Яҙма эштәрҙе баһалау нормалары.

Диктанттарҙы баһалау.

Уҡытыу рус телендә алып барылған мәктәптәр өсөн әҙерләнгән диктанттар тексына бөтә үҙ аллы һәм ярҙамсы һүҙҙәр инә.Грамматик эштәр өҫтәп бирелгәндә,диктант текстары бер аҙ ҡыҫҡартыла.Орфограммаларҙың һәм пунктограммаларҙың дөйөм һаны түбәндәгеләрҙән артмаҫҡа тейеш:III- 5/2 , IV-6/2 , V -8/3 VI-10/3 , VII -12/6, VIII-14/6, IX-16/6

Диктантты баһалағанда төҙәтелә,әммә иҫәпкә алынмай торған хаталар:

1) мәктәп программаһына индерелмәгән ҡағиҙәләргә яҙылыштар;
2) әле үтелмәгән ҡағиҙәләргә яһалған хаталар;
3) автор ҡуйған ҡатмарлы пунктуация;
4) механик рәүештә бер хәреф урынына икенсеһен яҙыу.

Тупаҫ булмаған хаталар:

1) ҡағиҙәләрҙең иҫкәрмәләренә ҡараған хаталар;
2) бәйләү юлы менән яһалған ҡушма яңғыҙлыҡ атамаларҙа ҙур хәрефтең яҙылышына хаталар;
3) бер тыныш билдәһе урынына икенсеһен ҡуйыу;
4) үҙләштерелгән һүҙҙәрҙең ялғауҙары яҙылышына хаталар.

Диктант бер генә билдә менән баһалана.

«5» - хатаһыҙ йәки тупаҫ булмаған 1орфографик, 2 пунктуацион хата булған эшкә: 1/0, 1/2, 0/2.

«4» - 2 орфографик, 2 пунктуацион , 1орфографик, 3 пунктуацион: 2/2, 1/3, 2/3,3/3, 1/5, 0/7.

«3» - 4 орфографик, 4 пунктуацион, 3 орфографик, 5 пунктуацион: 4/4, 3/5, 3/6,

өс бер типтағы хата ебәрелһә, 6/6 хаталы эшкә лә өс ҡуйыла.

«2» - 9 орфографик, 9 пунктуацион: 8/10, 9/9.

«1» - уҡытыусы ҡарамағында.

Диктант текстары

5-се синыф

Исемдәргә һыҙығыҙ

Икмәк тураһында уйҙар.

Беҙҙең илебеҙ икмәккә бай. Магазиндарҙа төрлө печеньелар, булка, бойҙай һәм арыш икмәктәре тулып ята. Икмәк – ул йәшәү көсө, бөйөк бәхет! Ләкин игенде үҙе үҫтермәгән, аслыҡты Бер ҙә күрмәгән ҡайһы берәүҙәр икмәктең ҡәҙерен белмәй. Урамдарҙа икмәк һыныҡтарын типкелегәнде күрергә мөмкин. Шуға беҙҙең, оло быуын кешеләренең, эссе боша, күңеле әрней. Икмәк - бөтә халыҡ байлығы. Уны ҡәҙерләргә, хөрмәтләргә, һаҡларға кәрәк! (А. Гиталовтан.)

Йыл миҙгелдәре.

Көҙ, ҡыш, яҙ, йәймиҙгелдәренең иң яҡшыһын һайларға ҡушһалар, быны эшләүе ауыр булыр ине. Сөнкиһәр йыл миҙгеленең үҙенсә матурлығы, яҡшылығы бар.

Ҡыш сана, конькишыуаһың, рәхәтләнеп саңғыла йөрөйһөң. Көҙ айҙары мул уңыш, ҙур байлыҡ килтерә.Яҙ айҙары ҡар иреүе, боҙ китеүе, бөтә тәбиғәттең уяныуы менән күңелле. Йәйкөндәре йылы, матур була. Йәй кешеләргә нығыраҡ оҡшай. Сөнки йәй ял итәһең, һыуинәһең, балыҡ тотаһың

6- сы синыф

Ҡарабаш турғай.

Бөтә турғайҙар араһында иң сос, иң етеҙ ҡош булып ҡарабаш турғай һанала Уның бер ваҡытта ла тик ултырғанын күрмәҫһең.

Ҡарабаш турғайҙың ояһы ағас башында була. Ул баҡсаларҙы,урмандарҙы ҡоротҡостарҙан таҙарта: балаларын тик бөжәктәр менән генә туҡландыра. Шуға күрә ҡарабаш турғай – ифрат файҙалы ҡош.Тик һалҡын ҡыш көндәрендә ҡарабаш турғайҙар аҙыҡ етешмәүҙән нык яфалана. Шуға күрә уларға ҡыш көндәре ем бирергә кәрәк. (63 һүҙ.)(Э. Ишбирҙиндән.)

1. Өсөнсө һөйләмгә синатаксик анализ яһа.
2. Ҡылымдарҙы табып һыҙ

Башҡортостанды "Икенсе Швейцария" тип әйтәләр. Был юҡҡа түгелдер. Башҡортостандың тбиғәте иҫ киткес матур. Уда бейек-бейек тауҙар ҙа, иркен яландар ҙа, ҡуйы урмандар ҙа бар. Башҡортостандың физик каратһына ҡарағыҙ әле. Картала уның тәбиғәте бик асыҡ сағылған.

Ләкин матурлыҡты һаҡлай белергә кәрәк. Тәбиғәткә зыян килтереүселәр бик күп. Урмандарҙа сүп-сар ҡалдыралар, янғын сығаралар.

Ер өҫтөндә ҡалған ҡағыҙ ике йылдан һуң серейә, быяла утыҙ йыл буйына сыҙай. Политилен бөтөнләй серемәй, уның аҫтында ҡалған тереклек һәләк була.

Дарыу үләндәрен, сәскәләрҙе һаҡлағыҙ. Улар йылдан-йыл кәмей бара.

1. Ҡылымдарҙы табып һыҙ

7-се синыф

Йәйге иртә.

Һоҡланғыс йәйге иртә.Ҡыҙарып сыҡҡан ҡояш нурҙарында,һарғылт йәшел төҫкә инеп,әкрен генә томан күтәрелде.Күҙ яуын алып, үлән баштарында ысыҡ емелдәй, әйтерһең дә, аяҡ аҫтына һанһыҙ ынйы бөртөктәре һипкәндәр.Тәбиғәт әкренләп йоҡонан уяна. Ҡайҙалыр алыҫта һайыҫҡан шыҡырлағаны ишетелде. Уға яуап ҡайтарғандай, ике тапҡыр кәкүк тә саҡырып ҡуйҙы.

Туғайҙан һандуғас йыры ишетелде.Шуны ғына көткәндәй, таллыҡта турғайҙар сутырлаша башланы. Бар тереклеккә ҡыуаныс һәм өмөт биреп, яңы яҡты көн тыуҙы. (70 һүҙ.) (Б.Байым)

1. Дүртенсе һөйләмдә эйә менән хәбәр аҫтына һыҙығыҙ.
2. Үҙегеҙ табып, йыл миҙгелдәре тураһында ике мәҡәл яҙығыҙ.
3. Сифат ҡылым ҡулланып, ике һөйләм яҙығыҙ.

Арҡайым.

Яңыраҡ Сибайҙан йыраҡ түгел бөтә донъяға билдәле булған Арҡайым тигән ҡаласыҡ табылды. Ул беҙҙең эраға тиклемге 17-16-сы быуаттарға ҡарай, был осорҙо бронза быуаты тип йөрөтәләр.

Арҡайым ағас менән балсыҡтан һалынған булған. Бик күп ваҡыт үтһә лә, унын эҙҙәре асыҡ һаҡланып ҡалған. Боронғо төҙөүселәр алдан уйлап, план ҡороп эшләгән. Йорттар үҙәктәге төп майҙан тирәләй урынлашҡан. Икенсе түңәрәктә дошмандан һаҡланыр өсөн нығытмалар ҡоролған.

Боронғо төҙөүселәр металл ҡойор өсөн мейестәр ҙә һалған. Улар өсөнсө түңәрәктең эске яғында.

1. Ике һөйләмда эйә һәм хәбәрен табып һыҙығыҙ.

8- се синыф

Көҙгө йәйғор.

Мин көҙгө урманда йөрөргә яратам.Уның иң гүзәл сағы сентябрь бөткәндә,октябрь баштарында булалыр.Үрмәксе ауҙары иренеп кенә йөҙгән зәңгәр күккә,йылы аяҙ көнгә,урмандың төрлө биҙәк хазинаһына һоҡланып туя алмайһың.Тәрән тынлыҡ.Аяҡтарыңды ергә түшәлгән алтын япраҡтар иркәләй.Ә ағастар?Ниндәйҙер оло ҡарағай йәки имән ышығында үҙенең ҡыҙыллы-һарылы сыбар кейемендә йәш саған ҡупшыланып ултыра.Тағы сыбар биҙәкле япраҡтарға һарыҡҡан асыҡ ҡыҙыл емештәре менән ҡыштырлап миләш тора.Уҫаҡтың уҫағына тиклем:"Ҡарағыҙ,мин бына ниндәй!"-тигән һымаҡ,йәйғор буяуҙары менән күҙҙәрҙе ҡамаштыра.
Көҙгө урмандың гүзәллегенә күңелеңде рәхәтләндереп йөрөй бирәһең дә кескәй аҡланға килеп сығаһың,уның тәрән тынлығын тыңларға ултыраһың.Шунда татлы хыялдарға күмелеп киткәнеңде үҙең дә һиҙмәй ҡалаһың.(Д.Исламов.)
Өҫтәлмә эш.
1. <u>*Мин көҙгө урманда йөрөргә яратам.*</u>-һүҙ төркөмдәренән килгәнен яҙырға.
2.<u>*Көҙгө,уҫаҡтың*</u> һүҙҙәренә морфологик анализ эшләргә.

Кем хаҡлы?

Ырҙында эш яйланды.Бойҙай көшөлө ике көндә таҙартылып бөттө.Тик комбайндан иген аҡрын килә,хәйер,улар күберәк яҫмаға һалғанды көтөп ултыра.Өлгөрөп еткән бойҙай лафет менән яҫмаға һалына,ә көндәр,үкенескә ҡаршы,йонсоуға тартып тора.
Кәбир комбайн менән туранан-тура урырға тәҡдим итте,ә рәйес:
-Ярамай,агроном,ярамай,-тип ҡырт киҫте.
Әммә Кәбир үҙенекен иҫбатларға тырышты:
-Беренсенән,ваҡытты отабыҙ;икенсенән,күпме иген юғалтыуҙан һаҡлап ҡалына;өсөнсөнән,лафеттан бушаған тракторҙарҙы туңға һөрөргә төшөрөр инек...
-Дүртенсенән,-тип һанап китте рәйес Ғәбделхәкимов,-прогрессив ысулды һанға һуҡмаған өсөн,рәйескә шелтә бирәсәктәр.(һүҙ)(Яр.Вәлиев)
Өҫтәлмә эш.
Инеш һәм өндәш һүҙҙәрҙең аҫтына һыҙығыҙ.

9-сы синыф

Көн исемдәре.

Билдәле булыуынса, көн исемдәрен башҡортса дүшәмбе, шишәмбе, шаршамбы, кесаҙна, йома, шәмбе, йәкшәмбе тип атайҙар. Был һүҙҙәр нимә аңлата һуң? Бына уларҙың мәғәнәләре: йәк, дү, ши, шар ҡушымталары – бер, ике, өс, дүрт һандарының исемдәре. Ә шәмбе – “көн” тигәнде аңлата икән. Фарсылар шул һандарға шәмбе һүҙен ҡушып, аҙна көнө исемдәрен яһаған. Шулай итеп, йәкшәмбе – беренсе көн, дүшәмбе – икенсе көн, шишәмбе – өсөнсө көн, шаршамбы – дүртенсе көн. Кесаҙна һүҙенә фарсылар дини мәғәнә һалған. Уны кесе йома тип тә әйтәләр. Ул намаҙға йыйылыу көнө тигәнде аңлата. Йома һүҙе аҙна мәғәнәһен бирә. Аҙна һүҙе фарсы телендә етене белдерә.

Өҫтәлмә эштәр.
1.*Һандарҙы яҙып ал.*
2. *Бына уларҙың мәғәнәләре: йәк, дү, ши, шар ҡушымталары – бер, ике, өс, дүрт һандарының исемдәре. Аҙна һүҙе фарсы телендә етене белдерә.*

Октябрь.

Октябрь – көҙҙөң беренсе һыуыҡ айы. Әсе елдәр иҫә. Иртәнге һыуыҡтар көсәйә төшә. Күләүектәр таңғаса боҙ менән ҡапланған була. Йыш яуған һалҡынса ямғырҙар арҡаһында октябрҙе халыҡта “батҡаҡ айы” тип тә атайҙар. Тәүге ҡар яуа, ләкин ул шунда уҡ ирей. Ҡайһы бер йылдарҙа ҡар ятып та ҡуя.

Күлдәр, быуалар туңа башлай. Иң аҙаҡҡы күсмә ҡоштар китеп бөтә. Иң һуңғы булып сәүкәләр, өйрәктәр китә. Уларға алмашҡа ҡыҙылтүштәр, беҙҙең яҡтарҙа ҡышлаусы бүтән ҡоштар килә. Ныҡлап һыуыҡ төшөү менән, айыу, бурһыҡ, алйырҙан йоҡоға тала. Телмәрйендәр ҙә йоҡоға китә.

Баҡсаларҙа ағас ултыртыу дауам итә. Япраҡтар тулыһынса ҡойолоп бөтә.